

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР ТА ІНТЕРНЕТ-ПРОСТІР:
ІДЕНТИФІКАЦІЯ СУЧАСНІСТЮSOCIAL SPACE AND INTERNET SPACE:
THE IDENTIFICATION OF MODERNITY

У статті презентуються соціально-епістемологічні принципи дискурсивної практики існування сучасної конфігурації філософських знань як способу співвідношення смислу та виявлення людського буття. Стверджується, що піднесенню інтелектуального рівня і розширенню діапазону ціннісно-світоглядних орієнтацій сучасної особистості планетарно-космічного типу сприяє спектр філософських знань про природу (натурфілософія, пантеїзм і панпсихізм з його формами – анімізмом, гілозоїзмом, вченням про душу як субстанційну й динамічну основу світу, антропокосмізм (філософська антропологія, космізм, ноосферизм, філософія всеєдності) філософський енергетизм (енергія, енергетична взаємодія людини й природи, механізм енергообміну).

Ключові слова: інтелектуалізація, філософське знання, натурфілософія, антропокосмізм, філософський енергетизм, планетарно-космічний світогляд.

В статті презентуються соціально-епістемологічні принципи дискурсивної практики існування сучасної конфігурації філософських знань як способу співвідношення смислу та виявлення людського буття. Стверджується, що піднесенню інтелектуального рівня і розширенню діапазону ціннісно-світоглядних орієнтацій сучасної особистості планетарно-космічного типу сприяє спектр філософських знань про природу (натурфілософія, пантеїзм і панпсихізм з його формами – анімізмом, гілозоїзмом, вченням про душу як субстанційну й динамічну основу світу, антропокосмізм (філософська антропологія, космізм, ноосферизм, філософія всеєдності) філософський енергетизм (енергія, енергетична взаємодія людини й природи, механізм енергообміну).

панпсихізм с його формами – анімізмом, гілозоїзмом, учением о душе как субстанционной и динамической основе мира, антропокосмізм (філософская антропологія, космізм, ноосферизм, філософія всеєдності) філософський енергетизм (енергія, енергетическое взаимодействие человека и природы, механизм энергообмена).

Ключевые слова: интеллектуализация, философское знание, натурфилософия, антропокосмізм, философский энергетизм, планетарно-космическое мировоззрение.

In the article social epistemological principles of discursive practice of existence of modern philosophical knowledge configuration are presented as the method of correlation of human existence sense and detection. It is confirmed that ascension of intellectual level and expansion of range of value-worldviewed orientations of modern personality of planetary-space type are assisted by the spectrum of philosophical knowledge about nature (natural philosophy, pantheism and pansychism with his forms – animism, hylozoism, by studies about the soul as substation and dynamic basis of the world, antropokosmizm (philosophical anthropology, kosmizm, noosferyzm, philosophy of unity) philosophical enerhetyzm (energy, power co-operation of man and nature, mechanism of energy exchange).

Key words: intellectualization, philosophical knowledge, natural philosophy, antropokosmizm, philosophical energetism, planetary-space outlook.

УДК 316.4+004.738.5]-021.3

Дідик Л.А.

аспірант кафедри соціології
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
заступник директора з навчально-
виховної роботи
Державний загальноосвітній
навчальний заклад спеціалізована
школа-інтернат I-III ступенів з
поглибленим вивченням окремих
предметів та курсів «Дитяча інженерна
академія»

Постановка проблеми. У контексті сучасних соціокультурних і глобалізаційних змін, у період зростаючої складності світу, мережовості, інтеркомунікації та комплементарності світу сучасна наукова спільнота дедалі більше уваги приділяє трансформаційним процесам та якісним реформаціям розвитку суспільства. Тому досить багато уваги зі сторони науковців приділено сучасним тенденціям соціальної структуризації суспільства та його Інтернет-простору. Досить відомий соціолог сучасності Мануель Кастельс («Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету») вважає, що з'єднання об'єктивних підстав (соціальних, економічних і навіть політичних) і генетичний фактор дозволяють назвати Інтернет «засобом вільної глобальної комунікації» [3]. Крім того, нам здається вірною ідея з'єднання процесів глобалізації виробництва, свободи особистості і розвитку мікроелектроніки. Саме поєднання цих досягнень

дозволяє нам говорити про Інтернет-мережу як про соціо-культурно-технічну реальність, інформаційно-комунікативний простір.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика сучасних тенденцій розвитку простору Інтернет, актуалізації й формування поняття і дискурсу інформаційно-комунікативного простору Інтернет досліджена в працях таких дослідників, як: А. Турен, П. Сервала-Шрайбер, М. Понятовський, М. Хоркхаймер, Ю. Хабермас, Н. Луман, М. Маклюен, Д. Белл, А. Тоффлер, Д. Масунда та інші.

Концепція «постіндустріального» та «інформаційного» суспільства отримала свій розвиток у працях З. Бжезінського, Дж. Гелбрейта, У. Дайзарда, М. Кастельса та інших.

Постановка завдання. Мета дослідження – з'ясувати сучасне змістовне наповнення соціального простору, Інтернет-простору та виявити ступінь їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до вивчення просторової проблематики, ми бачимо, що «при певній неповноті задіяння понять просторової організації в соціологічній теорії та фрагментарності їх розгляду різними спеціальними теоріями можна говорити про вже певну історію застосування аналізу простору суспільства в соціології, накопичений досвід його використання» [5, с. 76].

Не заглиблюючись в історію дослідження цього феномену, зазначимо, що поняття соціального простору було введено в коло суспільних наук ще географічною школою, такими її представниками, як Ш. Монтеск'є, Ф. Ратцль, Г. Бокль, Л. Мечніков тощо. У класичній західній соціології поняття простору залучалося для побудови концепції суспільства Е. Дюркгеймом, Г. Зімелем, П. Сорокіним, останній, власне, і концептуалізував попередні напрацювання, запропонувавши цілісну теорію соціального простору, яка вже стала класичною.

Прикладне ж використання поняття соціального простору отримало в межах Чикагської школи, яка його використовувала для побудови моделей структури великих міст та міських агломерацій, що знаходимо в працях Р. Парка, Е. Берджеса, Л. Вірта. Схожа проблематика в межах радянської науки розроблялася В. Гладішевим, В. Паром, В. Рукавишніковим.

Постструктуралістський період соціології запропонував нове бачення соціального простору, презентоване переважно працями П. Бурдьє. Так, у межах власної концепції соціального простору вченим запропоновані нові для соціології поняття функціональних полів, капіталу, габітусу, за допомогою яких він аналізує структурізацію соціального простору суспільства з позицій статусно-економічної детермінації. Теорія П. Бурдьє, на відміну від класичної, здебільше описової концепції соціального простору П. Сорокіна, стала і першою спробою з'ясувати механізми соціальної стратифікації з позиції структурізації суспільного простору. Витлумачення ж явища соціальної стратифікації в чомусь зближує погляд французького постструктураліста з теорією класів К. Маркса, хоча концепція П. Бурдьє і залучає для маркування статусу особи (як її капіталу) не стільки економічні чинники, скільки комплекс соціальних ознак, який акцентує увагу перш за все на культурному факторі, приймаючому на себе роль структуруючого простір агента. Так, у межах концепції П. Бурдьє явище соціальної стратифікації набуває якісно нової форми, яка детермінується культурними чинниками, конструюючими класово-прошаркові ідентифікації в просторі суспільства.

Тому не дивно, що подальші дослідники суспільного простору – представники постмодерністської парадигми – розглядають його здебільше як простір соціокультурний,

акцентуючись на процесах символізації та симулякризації. Так само постмодерна епоха в розумінні соціальної реальності змінює часовий континуум на просторові координати, які дають можливість «спіймати» мозаїчність, багатоваріантність, різнонаправленість сучасних процесів, які переважно є процесами культурними [1]. У концептуальних напрацюваннях постмодерністів (Ж. Бодрийяра, Ф. Ліотара, М. Костельса) ми знаходимо обґрунтування структурації соціального простору, перш за все культурними чинниками, і розгляд об'єктів простору в ракурсі їх знаково-символічної презентації, яка, маркуючи певні «значення», постає і культурним текстом, адекватна інтпретація якого можлива лише в контексті розгляду всієї знаково-символічної сітки соціокультурного виміру простору суспільства. Так, соціокультурний простір постає площиною функціонування міфів як ідеологем та міфологем, спрямованих на маніпуляцію соціальними об'єктами з метою структурації простору у відповідності з інтересами владних кіл суспільства. Підхід постмодерністів до явища маніпулювання масовою свідомістю отримав назву «інструменталістського» підходу, оскільки в його межах будь який фактор певної культурної належності розглядається як інструмент для маніпуляції. Таким чином, «вбудоване всіма попередніми епохами і символічно зафіксоване в найрізноманітнішому об'єктивованому вигляді, соціальне ділення простору не зникає. Немов трафарет, воно нашаровується одне над одним, поступово перетворюючи простір суспільства в мозаїку, якою ми іменуємо і сам постмодерн. Та й чи не тому виникла сама ця метафора мозаїчної культури, що сьогодні в моді всі часи і епохи одночасно, і вони проявляються одна крізь іншу» [5, с. 77].

Так і вітчизняна дослідниця суспільного простору Л.В. Малес, аналізуючи сучасні тенденції, вказує на все зростаючу роль знаково-символічного маркування, зазначаючи, що вслід «за вирівнюванням за зовнішніми характеристиками на перший план виступає власне соціокультурна диференціація» [5]. «Трансформаційні процеси, що визначають сучасний стан нашого суспільства, зумовлені світовим контекстом глобалізації, тож зазнають тих же структурних зрушень, накладаючи їх на національну основу. Так, на зміну детермінації соціальної структури економічним та політичним капіталом, сьогодні все більшу роль починає відігравати символічний капітал, що знімає в собі прояви всіх попередніх і об'єктивується як у знаковому, так і у фізичному просторі суспільства. Ці характеристики символізації значущого (у соціальному просторі) та значущої символізації (у просторі суспільства) особливо добре вписуються в постмодерний погляд на суспільство» [5, с. 79].

Отже, можна стверджувати, що на сучасному розвитку просторової організації суспільства саме соціокультурна детермінація структуризації суспільного простору набуває актуальності, що вимагає концептуального опрацювання останньої, перш за все, в ракурсі розведення понять соціокультурного і власне соціального вимірів простору суспільства.

Підсумовуючи ж наш короткий історико-соціологічний аналіз просторової організації суспільства, підкреслимо, що самі соціокультурні реалії постмодерної доби, актуалізуючи значення культурних факторів, заохочують і дослідження суспільного простору як, перш за все, простору соціокультурного. Безумовно, така акцентуація стосується і простору Інтернет як найдекватнішого ретранслятора культурних диспозицій.

Розберемось же, що являє собою простір як такий. Так, коли ми говоримо про простір, ми маємо на увазі певні характерологічні риси цього явища, а саме:

1) специфіка конкретного простору залежить від специфіки об'єктів, які розташовані в його межах;

2) в межах простору об'єкти, які його складають, певним чином співвідносяться між собою;

3) будь-який простір, який розглядається не абстрактно, а змістовно-предметно, є внутрішньо ієрархізованим;

4) будь-який простір є обмеженням (іншими словами, простір не охоплює все мислиме і немислиме, а є тим, за межами чого існують інші простори);

5) простір припускає наявність власного «центру», своєрідної «точки відліку», відносно якої визначаються «координати» об'єктів у даному просторі;

6) володіння певним простором вимагає певних відносин із тим, що перебуває за його межами.

Саме так визначається поняття простору як фізичного явища, в якому нам, у зв'язку з подальшою спробою аналізу соціокультурного виміру простору, слід підкреслити ті характерологічні риси цього явища, які найперше поставатимуть об'єктом нашої уваги. Мова йде про :

1) наявність центру в просторі (як і в будь-якому його вимірі);

2) центрообумовлену структурацію об'єктів (як їх розташування в певну, задану «центром» конфігурацію);

3) наявність кордонів простору.

Ці ознаки стосуються феномену простору, на якому б рівні буттєвої реальності і в якому б ракурсі він не розглядався, чи то мова йде про індивідуальний, фізичний, життєвий, суспільний, соціальний, соціокультурний або духовний простір тощо.

Говорячи ж власне про суспільний простір, звернемося до просторової моделі суспільства Пітирима Сорокіна. Так, визначаючи суспільний простір як «деякий всесвіт, який складається з народонаселення Землі» [2], він вказує всі необхідні структурні елементи його організації:

1) соціальне положення, яке задається через сукупність зв'язків індивіда з усіма групами населення та всередині кожної з них;

2) механізми вертикальної та горизонтальної мобільності як динамічний аспект даної моделі соціуму;

3) систему соціальних координат, що утворюється всіма цими зв'язками, соціальними місцями та групами;

4) п-нну кількість підпросторів чи площин соціального простору відповідно до кожної основи стратифікації (вслід за Вебером він описує політичний, економічний та професійний стратифікаційні зрізи).

Ця схема лягла в основу пізніших концепцій суспільства постструктуралістів.

У викладі соціальної стратифікації П. Сорокін поняття географічного (як геометричного) простору використовує лише для порівняння із соціальним простором, вказуючи, що ця аналогія служить засобом пояснення складної організації суспільства. Подібною є тільки форма – необхідність задання координат для визначення місцезнаходження людини у соціальній структурі. Відмінності між ними криються в змістовному значенні: близькість чи віддаленість об'єктів у географічному просторі нічого може не говорити про їх спорідненість за соціальними ознаками, як це ми заклали в соціальний простір. Те ж стосується і похідних від цих двох понять: геометрична та соціальна дистанція, сходження з одного положення в інше в соціальному просторі тощо [7].

Так, ще в концепції П. Сорокіна ми зустрічаємо думку про наявність у суспільному просторі підпросторів як його різних площин, або вимірів. У цьому контексті у масштабі суспільного простору простір Інтернет-мережі цілком логічно постає виміром.

Так, за думкою французького соціолога П. Бурдьє, «соціальний світ можна зобразити у формі багатовимірного простору, який побудований за принципами диференціації та розподілу, що формуються під впливом сукупності діючих у цьому універсумі особливих властивостей, тобто таких властивостей, які здатні надавати їх володарю силу та владу в цьому універсумі. Агенти та групи агентів, таким чином, визначаються за їх відносними позиціями в цьому просторі. Кожен із них виявляється розміщеним у позиції та класи, що визначаються по відношенню до сусідніх позицій (тобто у певній частині даного простору), і не можна реально займати дві протилеж-

ні частини в просторі, навіть якщо це можливо мисленнєво» [4, с. 56]. Можна додати, що подібна диспозиція характерна і для простору глобальної мережі, яка віддзеркалює соціальний простір, нашаровуючи над ним полістилізом культурних означень.

Так, соціальний простір, за думкою вченого, постає «мислимою і багатовимірною абстракцією, утвореною нескінченною кількістю соціальних інститутів (що тотожно бурдьєвському терміну «функціональних полів») і статусно-рольових позицій соціальних груп та кіл, зумовлених багатовимірною стратифікацією», які «нескінченно продукують нові групові солідарності і знаходяться в постійному пошуку стану рівноваги».

Говорячи про динаміку простору, Бурдьє вводить замість звичайного «соціального суб'єкта» поняття агента, що робить позицію в просторі незалежною від конкретного індивіда. Поняття «агент» відбиває в першу чергу таку властивість індивіда, як активність, здатність діяти, бути носієм практик певного типу і здійснювати стратегії, спрямовані на збереження або зміну своєї позиції в соціальному просторі. «Дійсним об'єктом соціальної науки виявляються не індивіди... але це не означає, що індивіди – це просто «ілюзія», що вони не існують: вони існують як агенти – не як біологічні індивідуальності, а як актори або суб'єкти, котрі соціально конституційовані як активні і діючі» [4, с. 107]. У цьому сенсі користувач мережі постає також таким агентом, якій не тільки споживає, але і, споживаючи, реагує і само презентується, створює, в термінології Гі Дебора, низку власних спектаклів.

Кожен агент займає в просторі певну позицію і з огляду на свою позицію будує такі відносини з іншими агентами простору, які також зумовлюються їх позиціями. Ці взаємообумовлені стосунки між агентами простору Бурдьє називає «практиками». Отже, можна сказати, що з одного боку, сукупність позицій соціального простору конститується практиками, але з іншого, – практики є те, що знаходиться між агентами. Простір практик, таким чином, так само об'єктивний, як і простір агентів. Соціальний простір ніби поєднує ці два простори – агентів і практик – в їх постійній та активній взаємодії» [5, с. 78]. Це положення також вірне для простору Інтернет, і саме в ньому, до речі, означається емпірично швидко і яскраво. Адже це відтворюється і практиками взаємодії, такими як спілкування в мережі, обмін інформацією, реагування на події шляхом надання балів і т.д.

Сукупність відносин між соціальними позиціями формує «соціальне поле» – ще одне центральне поняття концепції Бурдьє: «В аналітичних термінах поле може бути визначено як мережа або конфігурація об'єктивних зв'яз-

ків між позиціями» [4, с. 97] Таким чином, «у той час як соціальний простір у вертикальному вимірі репрезентує стан боротьби статусів і престижі різноманітних професійних груп, у горизонтальному вимірі він відображає розподіл на специфічні соціальні поля» [5, с. 77]. Під полем у контексті Інтернет-простору ми можемо розуміти і конкретну соціальну мережу, її диспозицію з іншими мережами і основними порталами і ведучими сайтами.

Соціальний простір у концепції французького соціолога подано як різноманіття «полів», і агент може одночасно займати позиції в декількох із них. «У соціальному світі існує різноманіття напівавтономних полів (наприклад, економічне, релігійне, мистецьке тощо), всі вони мають свою специфічну логіку і виробляють в акторів віру в речі, які знаходяться в межах цього поля. Але серед різних типів полів є одне, що виступає найбільш важливим – поле влади, або поле політики, оскільки, генеруючи ієрархію відносин влади, воно постачає владні структури всім іншим полям» [5, с. 77]. Усе сказане, вочевидь, може бути віднесено і до інтернет-мережі, її різновекторності, полістилічності.

«Розгляд як специфічних, так і інваріантних якостей поля, виявлених завдяки проведенню багато чисельних емпіричних досліджень, дав змогу П. Бурдьє сформулювати загальну теорію поля. Основні положення даної теорії стверджують, що найбільш загальними, властивими всім полям характеристиками є відносини конкуренції, монополії, існування попиту і пропозиції. Ці обставини відкривають можливість говорити про поле як певного роду ринок» [5, с. 76].

Так, П. Бурдьє кожне «функціональне поле» в соціальному просторі розглядає за розташуванням в ньому агентів, позиції, яких визначаються і сукупністю інкорпоративного (престиж, влада, власність) та символічного капіталів (репутація, авторитет) кожного з агентів. Причому символічний капітал розглядається як такий, що дає владу конструювати та нав'язувати бачення соціального простору, задає уявлення про легітимний поділ суспільства на соціальні групи» [6]. Це значення притаманне саме інтернет-простору, якій конструює не скільки статусні диспозиції, скільки культурні і неформальні.

Так, дослідник зводить в єдиний соціальний простір престиж, владу та власність як показники багатовимірної стратифікації, які визначають феномен капіталу агенту. Капітал же в сукупності з габітусом утворює систему практик, які заповнюють простір між агентами у функціональному полі. Так, соціальний простір, будучи структурованим у двох напрямках – загальний обсяг капіталів та їх співвідношення – є динамічним, мобільним

(вертикальна та горизонтальна мобільність) простором, задає параметри фізичному, життєвому, поселенському вимірам простору, відображаючись у них знаково-символічним маркуванням та ієрархічним місцерозташуванням матеріально-конкретних об'єктів, фактом їх статусної інтерпритації як уречевлених (матеріальних) артефактів суспільного життя.

У цьому сенсі якщо соціальний вимір простору відображає у своїх конструктах класово-становий поділ суспільства і статусно-рольову систему як явища багатовимірної стратифікації в сукупності соціальних інститутів та інституцій суспільства (як функціональних полів), які відтворюють динаміку виміру практиками їх соціальних агентів, індивідів і соціальних груп, як власників певних капіталів, то Інтернет простір конструює нову макрокультурну реальність.

Розгляд концепції соціального простору П. Бурдьє виявляється безперечно доцільним і з позиції предмету нашого наукового аналізу. Так, досить цікавим для нас є обґрунтування феномену символічного капіталу, пов'язаного з процесами легітимізації влади та актуалізуючого явища суспільного міфотворення. Доцільним є залучення і категорії локусу як ніші тих чи інших об'єктів простору. Об'єкти ж простору – функціональні поля, і це теж виявляється корисним для нашого теоретизування, що, за думкою вченого, вони не є однорідними, тобто різняться за розмірами в просторі та значимістю (як кількістю та якістю нагромадженого символічного капіталу) для суспільства. Саме та сфера, яка локалізує в собі найбільший символічний капітал і є центральною для простору, задаючи параметри його динаміки. Важливим для розуміння динаміки простору видається і поняття практик процесів, актів взаємодії агентів. І хоча теорія соціального простору П. Бурдьє буде залучатися нами для аналізу просторової проблематики далеко не в повному обсязі (так ми залишаємо поза увагою поняття габітусу (структуруючої структури) інкорпоративного капіталу, обходимо увагою поняття соціальної позиції і практик як механізми динаміки і структурації простору і т. інше.), означений категоріальний апарат, задаючий параметри онтологічної картини як простору Інтернету, безперечно, є актуальними.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що в кордонах тотальної трансформації модерністської парадигми в постмодерністську суттєвих змін зазнає і соціальний простір

суспільства з його економічною детермінацією і стратифікацією, все більше акцентуючи первинну роль культурного фактора і ставлячи питання щодо об'єктивності феномену соціальної стратифікації як такої, про що ми вже зазначали вище [8]. Не намагаючись розв'язати це питання, ми лише підкреслюємо певну наукову тенденцію, яка, актуалізуючи предмет нашого дослідження, доводить необхідність розведення понять соціокультурного і соціального вимірів простору і дозволяє позиціонувати Інтернет-простір як повноцінну частку, підпростір соціокультурного виміру. Визначивши місце Інтернет-простору в просторі суспільному і проаналізувавши його специфіку, характерну для простору як такого (центр, периферія, кордони і т.д), в подальшому ми можемо сміливо переходити до аналізу його структури як диспозиції основних об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващекин Н.П. Информатизация общества и устойчивое развитие / Н.П. Ващекин. – М., 2000. – 267 с.
2. Горбунко Я.О. Інтернет у сучасних наукових комунікаціях людей [Електронний ресурс] / Я.О. Горбунко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Soc_dos/2008_7/gorbunko.pdf (22 квітня 2010 р.). – Назва з екрана.
3. Кастельс Мануель. Інтернет ґалактика. Міркування щодо інтернету, бізнесу і суспільства / Мануель Кастельс. – Київ : Ваклер, 2007. – 304 с.
4. Коритнікова Н.В. Інтернет-представництво як комунікативний ресурс державного управління [Текст] : дис. к. соц. н. : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Н.В. Коритнікова. – Х., 2008. – 193 с.
5. Кострубіцька А.В. Особливості державного регулювання діяльності Інтернет-засобів масової комунікації у Європейському Союзі / А.В. Кострубіцька // Інвестиції: практика та досвід: Державне управління. – № 16/2016. – С. 75–79.
6. Краснокутська Ю. Internet як засіб комунікації: Теоретикометодологічний аналіз / Ю. Краснокутська // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 309–313 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/1/41.pdf>
7. Рябічев В.Л. Сучасний стан розвитку мережевих ЗМІ: європейський досвід та українська практика [Електронний ресурс] / В.Л. Рябічев, Ю.М. Нестеряк, Н.О. Іллюк // Інформаційне суспільство. – 2013. – Вип. 17. – С. 5–9. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/is_2013_17_3.
8. Соловьев А. Коммуникация и культура: противоречия поля политики / А. Соловьев // Плис. – 2002. – № 5. – С. 6–17.